

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
גיליון צומת מיוחד - 20 במרץ 2017

‘ערב איידול’:

הפלסטינים מנצחים, סוף סוף

רוני שקד ואיתמר רדאי*



משמאל לימין: אמיר דנדן, יעקוב שאהין ומוחמד עסאף בגמר "ערב איידול", 25.2.2017

מקור: אתר התכנית.

ב-25 בפברואר האחרון ישבו הפלסטינים בגדה המערבית, ברצועת עזה, בפזורה הפלסטינית וביניהם אזרחי ישראל הערבים מרותקים לשידור אירוע טלוויזיוני מסעיר - גמר העונה הרביעית של תכנית הריאליטי "ערב איידול" (Arab Idol), שנערך בביירות, בהשתתפות שני מתחרים

* ד"ר רוני שקד הוא ראש יחידת המזרח התיכון במכון המחקר ע"ש הרי ס. טרומן לקידום השלום, האוניברסיטה העברית בירושלים. ד"ר איתמר רדאי הוא עמית מחקר והמנהל האקדמי של תכנית אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל אביב.

פלסטינים, יעקוב שאהין מבית לחם ואמיר דַּן מִמְּגִיד אל-כָּרוֹם שבגליל (ומתחרה שלישי מתימן).¹ עם ההודעה על זכייתו של יעקוב שאהין והכתרתו בתואר "מחבוב אל-ערב" (אהוב הערבים) החלו חגיגות, כאשר האירוע המרכזי נערך בכיכר המולד בבית לחם, עירו של המנצח. אלפים מתושבי העיר וסביבתה גדשו את רחבת כנסיית המולד, בידיהם דגלוני פלסטין ועל כתפיהם פִּפּוּת (כאפיות) משובצות בשחור לבן, הנחשבות לסמל לאומי פלסטיני. בצידה המזרחי של הכיכר הציבה עיריית בית לחם מסך ענק עליו הוקרנה התחרות. בכיסאות שבקדמת הרחבה ישבו נכבדים פלסטינים ובראשם מזכיר הוועדה המרכזית בתנועת פת"ח ואחד האנשים החזקים ברשות הפלסטינית (רש"פ), ג'ֶרִיל רג'וב, שמוקד כוחו בדרום הגדה. מאות נשאו בידיהם דגלונים פלסטינים ואחרים הניפו דגלים פלסטיניים גדולים. האווירה החגיגית השכיחה את הייאוש, התסכול והמרירות הפלסטיניים והעניקה לרגע קט הרגשה של גאווה ואחדות. רגעי השמחה היו אולי בין הבודדים והמעטים בחייהם הקולקטיביים של הפלסטינים בשטחים מאז 1967. במקביל לקרנבל בבית לחם, ובמנותק ממנו התקיים במג'ד אל-כרום, עיר הולדתו של אמיר דנדן, אירוע לא פחות לאומי במאפייניו. המוני צעירים פלסטינים אזרחי ישראל הניפו דגלי פלסטין, עטו פִּפּוּת פלסטיניות וציפו בשקיקה להכתרתו של דנדן. בציבור הערבי קיוו כי ניצחונו של דנדן יעניק לאזרחים הערבים בישראל הכרה ולגיטימציה בעולם הערבי וזריקת עידוד להעצמת הזהות הלאומית הפלסטינית. האכזבה מכישלונו זכתה לפירושים פוליטיים שכללו גם תיאוריות קונספירציה, בהן האשימו את רשת הטלוויזיה MBC בהכשלתו של דנדן בשל היותו אזרח ישראלי. טענו גם כי אנשי הרש"פ, ובראשם אבו מאזן, פעלו נגדו מאחורי הקלעים ובגלוי והעדיפו את שאהין, בן הגדה המערבית ואזרח הרש"פ.²

תכנית הריאליטי "ערב איידול", המשודרת מאז 2011, מבוססת על מתכונת בינלאומית מוכרת, ובדומה לתכנית האמריקאית "אמריקן איידול" ולמקבילתה בישראל, "כוכב נולד", מתמודדים ומתמודדות צעירים מבצעים גרסאות לשירים ידועים. קהל הצופים וצוות שופטים מקצועי בוחרים את העולים לגמר ומתוכם את המנצחים, ההופכים מיד לכוכבים וגיבורי תרבות. שופטי התחרות הם זמרים ואמנים הנחשבים לכוכבי על ומוכרים בכל בית בעולם הערבי, כמו הלבנונית נאנסי עג'רם או האמיראית (אזרחית איחוד האמירויות) אַחְלָאם. לאחר ארבע עונות התכנית צברה פופולריות ואהדה נרחבות, ואף זכתה ליוקרה אמנותית. בניגוד לגרסה האמריקאית או הישראלית, מייצגים המתמודדים בתחרות "ערב איידול" את מדינותיהם השונות. השלבים המוקדמים מתקיימים במקומות שונים במדינות ערב, והגמר נערך בביירות וזוכה לצפייה המונית בעולם הערבי, ולהשתתפות פעילה באמצעות הצבעה במסרונים טלפוניים.³ המנצחים בתחרות זוכים לתואר "מחבוב אל-ערב", כינוי המשקף את ההערכה וההערצה העצומה המורעפות עליהם, לא רק מבחינה אמנותית ובידורית אלא גם מבחינה לאומית.⁴ התכנית מאפשרת הזדמנות להתבונן מזווית מיוחדת על הפוליטיקה המזרח תיכונית בכלל, והפלסטינית בפרט. ההתמודדות בתכנית הפכה לביטוי מרכזי של גאווה לאומית ופטריוטיזם פרטיקולרי

¹ התקשורת הישראלית הציגה את המתרחש כ"תחרות בין פלסטיני לישראלי", אולם דנדן נרשם לתכנית והופיע בה כפלסטיני מהשורה. לסיקור באתרים הישראליים ראו: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L->

<http://e.walla.co.il/item/3043609;4924787,00.html>

² <http://www.al-masdar.net/ערב-48-منقسمون-حول-فوز-الفلستيني-يعقوب-ش/>

³ <https://www.facebook.com/ArabIdol>

⁴ <http://www.mbc.net/ar/programs/arab-idol-s4/articles-الموسم-الرابع-من-جيرانج-Arab-Idol.html>

(נטניה) מצד המדינות המשתתפות. לצד זאת, מהווה התכנית גם מפגן של אחדות ואחוה בין-ערבית הבולטות בעיקר לנוכח המאבקים הפנימיים המשסעים את העולם הערבי. לשעה קלה דגלי המדינות הערביות מתנוססים זה לצד זה על בימת האולם, השופטים ממדינות ערביות שונות מפגינים אחדות והרמוניה והזמרים והזמרות, ביניהם נציגי מדינות יריבות ועוינות, לא מזכירים כלל את המלחמות הפנימיות, הסכסוכים והאלימות.⁵

על רקע זה בולט שיעור השתתפותם הגבוה של המתחרים הפלסטינים בתכנית, ללא כל פרופרציות לשיעורם בעולם הערבי. יעקוב שאהין איננו הפלסטיני הראשון הזוכה בתכנית. קדם לו מוחמד עסאף, בן 24 ממחנה הפליטים ח'אן יונס שברצועת עזה, שניצח בתכנית בעונתה השנייה. עד אז לא התבלטו הפלסטינים במיוחד בתחום הזמרה והמוסיקה בעולם הערבי, אולם כבר במהלך שידורי העונה היה ברור כי עסאף זוכה לאהדה בלתי רגילה מצד הקהל ולהערכה רבה ביותר מצד השופטים. הסיבה לכך הייתה איכויותיו הקוליות, אך לא פחות מכך בגלל היותו פלסטיני. השופט הלבנוני ראעיב עלאמה סיכם לאחר שהוכרז נצחונו של עסאף: "הקהל בחר בך לא רק בגלל שאתה שר יפה. נבחרת בין היתר כי אתה מייצג את פלסטין המדוכאת, ואתה יורה כאן טילים של שלום, אמנות ואהבה." הקהל יצא מגדרו והמשיך ונסחף אחרי עסאף בריקוד הַדְּפָקָה הפלסטיני העממי, בשעה ששר את שיר הניצחון שלו, השיר הפלסטיני הלאומי "עלי אל-כַּפִּיה" ("הנך את הכאפיה").⁶ בעקבות ניצחונו הפך עסאף, שעזב את רצועת עזה ושוהה רוב זמנו בחו"ל, לכוכב זמר, אייקון פלסטיני וגיבור תרבות לאומי, שאומץ בהתלהבות על-ידי הרש"פ ונהנה מפופולריות רבה בקרב הפלסטינים ובארצות ערב.⁷ ניצחונו של עסאף היה גם הזדמנות לאזרחים הערבים בישראל להפגין את הזדהותם עם הלאומיות הפלסטינית וגאוותם על נצחונו.⁸ באפריל 2014 הופיע עסאף באיצטדיון בכפר עילוט, ליד נצרת, בהשתתפות כ-10 אלפים צופים, ביניהם ראש עיריית נצרת עלי סלאם ואישי ציבור ערבים, ביניהם בלט ח"כ אחמד טיבי. רבים מהצופים עטו כפיות פלסטיניות משובצות והניפו דגלי פלסטין.⁹ מכתבי מעריצים וטורים שפורסמו בעיתונות הערבית בישראל הדגישו כי עסאף מסמל אחדות בין-פלסטינית, הביא שמחה וגאווה נדירות לפלסטינים כולם, כולל אזרחי ישראל והשפיע על האחרונים באופן מיוחד.¹⁰

נראה כי בהשראתו של עסאף החלו צעירים ערבים בישראל לחפש דרכים להופיע בתכנית "ערב איידול" בעצמם. החלוצים היו הַיְתִים ח'לַאִילָה מַמְגִ'ד אל-כַּרוּם ומנאל מוסא מדיר אל-אסד, שניהם מהגליל, שהשתתפו בעונתה השלישית של התכנית, שהתקיימה ב-2014. שני הצעירים הופיעו בתכנית כפלסטינים לכל דבר, המייצגים את פלסטין והעם הפלסטיני. לאחר שעברו את האודישנים, שנערכו הפעם ברמאללה, הוענקו להם דרכונים פלסטינים זמניים והם יצאו ללבנון. התקשורת ואתרי האינטרנט הערביים בישראל סיקרו בהרחבה ובאהדה את השתתפותם, גם כפלסטינים וגם כמייצגים של הקהילה הפלסטינית בתוך גבולות ישראל, שנמנע ממנה בדרך כלל לצאת ללבנון.¹¹ בדומה לעסאף, שרו גם השניים שירים לאומיים פלסטיניים,

⁵ <http://www.mbc.net/arabidol>

⁶ <http://www.alarab.net/Article/543518>

⁷ <http://www.alquds.co.uk/?p=53829>

⁸ <http://www.panet.co.il/online/articles/110/111/S-695260,110,111.html>

⁹ <http://www.panet.co.il/online/articles/71/73/S-800823,71,73.htm>

¹⁰ <http://www.panet.co.il/online/articles/7/9/S-748329,7,9.htm>

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=arSehvG5xCY>

וכמוהו "אומצו" גם הם בחום רב על ידי השופטים, לא רק בגלל כישוריהם האמנותיים אלא גם בגלל ההזדהות הגלויה עם הפלסטינים.¹² בסופו של דבר הודחה מוסא במהלך העונה, אך ח'לאילה עלה לגמר, שם הפסיד למתמודד מסוריה – שוב הישג לפלסטינים בכלל ול"פלסטינים של 48" (כינוי לאזרחים הערבים בישראל) בפרט, יחסית למשקלם המספרי בעולם הערבי, ולשוליותם התרבותית ארוכת השנים. בעלי טורים עיתונאיים הדגישו את פריצת הדרך של מוסא וח'לאילה אל מול השוליות הכפולה של האזרחים הערבים, בישראל מצד אחד ובעולם הערבי מצד שני, ואף הזכירו כי בעבר היו אמנם חריגים בתחום השירה והספרות כמו מחמוד דַרְוִיש, סמיח אל-קאסם, תַּיִפִּיק זַיאד ואמיל חביבי, שזכו להכרה בעולם הערבי למרות היותם אזרחי ישראל, אך מוסא וח'לאילה הם האמנים הראשונים בתחום הזמרה שזכו להצלחה כזו.¹³

לאחר ההצלחות הפלסטיניות הקודמות, ניתן לומר כי ניצחונותיהם של הפלסטינים ב"ערב איידול" הגיעו לשיא בעונה הרביעית, שנערכה בין ה-4 בנובמבר 2016 – 25 בפברואר 2017. מבין 26 מתחרים ומתחרות פתחו את העונה האחרונה שישה פלסטינים, מתוכם הודחו ארבעה במהלכה (שניים מרצועת עזה ושניים אזרחי ישראל). לראשונה עלו לגמר שני מתחרים פלסטינים, יעקוב שאהין ואמיר דנדן. כשאר המתחרים מישראל, הופיע גם דנדן כפלסטיני לכל דבר ועניין. כמו בעונות הקודמות, שרו המתמודדים הפלסטינים בגמר שירים פלסטינים לאומיים, כאשר שאהין שר את שירו של מוחמד עסאף "אנא דמי פלסטיני" ("דמי פלסטיני", או "אני פלסטיני בדם") ודנדן עונה לו "חובה עלינו להגן על אל-אקצא, הו בן פלסטין", וזכו לאהדה גדולה מצד הקהל והשופטים. השופט הלבנוני ואיל כְּפּוּרִי הכריז "יש לי חלום שטרם התגשם, לבקר בפלסטין המשוחררת" והשופטת אחלאם העידה על עצמה "אני פלסטינית כשם שאני אמיראיתית". נראה היה כי המתמודד השלישי, מתימן, נדחק הצידה והתחרות הפכה להתמודדות בין-פלסטינית, תחושה שהתעצמה לאחר שהוכרו על נצחוננו של שאהין ולבמה עלה והצטרף מוחמד עסאף במפגן של אחדות בין שלוש קהילות פלסטיניות: הגדה המערבית (שאהין), רצועת עזה (עסאף) ו"הפלסטינים של 48" (דנדן). השלושה עטו על עצמם דגלי פלסטין ושרו שוב ביחד את שירו של עסאף, "דמי פלסטיני", מול השופטים והקהל שיצאו מגדרם ועל רקע שידורים ישירים מבית לחם, מגיד אל-כרום ועזה, שם נאספו המונים לצפות בתכנית.¹⁴

בגמר נכחו בכירים פלסטינים, ביניהם המיליארדר מוניב אל-מסרי, ראשת עיריית בית לחם וירה ע'טאס ובנו של אבו מאזן. מחמוד עבאס עצמו לא החמיץ את ההזדמנות להפיק רווח פוליטי מהתחרות כאשר יומיים לפני מועד הגמר ביקר בביירות למטרות פוליטיות הקשורות בפליטים הפלסטינים ומצא זמן לפגישה מתוקשרת עם שלושת המעפילים לגמר ואף עם השופטת אחלאם. ברשתות החברתיות תהו כיצד מצא זמן להיפגש עם המתחרים אך לא ביקר במחנה פליטים ולעגו לפגישתו עם הכוכבת.¹⁵ עבור ההנהגה והחברה הפלסטינית זירת ההתמודדות בתחרות זמר, כמו כל אירוע תרבותי או תחרות ספורט בין ערבית, היא הזדמנות להעצמת הלאומיות וזירה לקידום המאבק המדיני. עבור הפלסטינים התוכנית הייתה גם במה לבסס את

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=rIrlzHfWHu8#t=23>

¹³ <http://www.panet.co.il/online/articles/21/179/S-848723,21,179.html>

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=V3fJ0pUG1GM>

¹⁵

הלגיטימציה לדרישתם להקמת מדינה עצמאית וגם אמצעי לדה-לגיטימציה של הכיבוש הישראלי. באמצעות השירה ביקשו הפלסטינים להגביר את הסולידריות והתמיכה של הציבור הערבי והבינלאומי במאבקם, ולהפגין באמצעות ההשתתפות באירוע כי "העם הפלסטיני חי וקיים" ומקיים חיי חברה ותרבות תחת הכיבוש ותוך כדי מאבק נגדו. מיליוני צעירים, בני דור העתיד של החברה הפלסטינית והעולם הערבי צופים בתכנית וסופגים את המסרים המועברים באמצעותה. הנפת הדגל והפֶּפִּיה הפלסטינית או שירים לאומיים ופטריוטיים הם דרך להעברת המסרים המדיניים והלאומיים. השירה בעולם הערבי עוסקת רבות בפוליטיקה, בלאומיות ובמאבקים, והשירים הפלסטיניים מתבלטים במיוחד בתחום זה. ז'אנר נרחב של שירה פלסטינית זכה לכינוי "שירי מהפכה", המסמלים את המאבק. ניצחונותיהם של עסאף וסאהין מתבלטים גם על רקע האתוס המכוון של התנועה הלאומית הפלסטינית: הנכבה, התבוסה, אובדן המולדת והפליטות. דווקא מפני שבראייה היסטורית אין לפלסטינים ניצחונות רבים להתגאות בהם, עסאף וסאהין מספקים להם הזדמנות נדירה לחוש התעלות רוח וגאווה לאומית מסיבה חיובית.¹⁶

אולם בעקבות ערב הגמר, שהיה אמור להיות מפגן אחדות פלסטיני ובין-ערבי וקרן אור במצבם הקודר של הפלסטינים, נשמעו ברשתות החברתיות קולות צורמים, ביניהם רמיזות המטילות ספק בערביות ובפטריוטיות של סאהין בגלל היותו נוצרי (זו הפעם הראשונה שנוצרי זוכה ב"ערב איידול", אם כי לנוצרים ייצוג נכבד בין השופטים). במקביל, עסקו הרשתות החברתיות גם בהטלת דופי בדנדן בשל אזרחותו הישראלית.¹⁷ עם שובו לשטחים, בשבוע השני של חודש מארס, זכה סאהין לקבלת פנים של גיבור לאומי. תזמורת צופי בית לחם הריעה לו בסמוך למעבר גשר אלנבי, ומאות צעירים נלהבים המתנינו לו. מהגשר נסע סאהין הישר למקאטעה ברמאללה. בטרם ניפגש עם אבו מאזן הוא עלה לקברו של יאסר ערפאת. אבו מאזן, מלווה על ידי בכירי הרשות הפלסטינית ביחד עם שר התרבות הפלסטיני, איהאב פֶּסִיסו, הכתירו את סאהין בתואר "שגריר התרבות הפלסטינית". עבאס ניצל את המעמד לאמירה פוליטית על זכות העם הפלסטיני לחרות, עצמאות ומדינה פלסטינית עצמאית, ובפנייה לסאהין אמר לו כי בניצחונו הוא הצליח להעביר את המסר הזה לכל חלקי תבל.¹⁸ מרמאללה יצא סאהין לעירו בית לחם, שם קיבלו את פניו אלפים מתושבי בית לחם והגדה.¹⁹ למרות האכזבה, נערכה גם לאמיר דנדן בעיירת הולדתו מגיד אל-כרום קבלת פנים היאה לגיבור לאומי. הוא עלה לבמה עטוי בפֶּפִּיה משובצת ודגל פלסטיני ושר לקהל ההמונים לא רק משיריו של וָדִיע אל-צאפי הלבנוני, אותו הוא מעריץ, אלא גם שירים לאומיים פלסטיניים. את ההנהגה ייצג מוחמד ברֶּפֶה, יושב ראש ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל. בקהל ישבו צעירים רבים, כשעל צווארם פֶּפִּיה משובצת פלסטינית.²⁰

¹⁶ לדיון בנושא האתוס הפלסטיני ראו: רוני שקד, מבט מאחורי הכאפיה: אתוס הסכסוך של החברה הפלסטינית (ידיעות אחרונות, בדפוס).

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=869APpOromk>

¹⁸ <http://www.sayidaty.net/node/538041> /فن ومشاهير /أخبار المشاهير /هكذا-استقبلت-بيت-لحم-ابنها-الفائز-

بلقب-أراب-أيدول-يعقوب-شاهين

¹⁹ <https://www.alwatanvoice.com/arabic/news/2017/03/12/1027472.html>

²⁰ <http://www.arab48.com/%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%A9-%D8%B9%D8%B1%D8%A8-48/%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%A9-%D8%B9%D8%B1%D8%A8-48/2017/03/10>

דנדן הוזמן לרמאללה, אך כאילו כדי לאשר את חשדות תומכיו התקבל על ידי אבו מאזן בטקס צנוע יותר מזה שנערך לכבודו של שאהין.²¹

כך קרה שבמקום להיות במה למפגן אחדות לאומית, הפכה העונה האחרונה של "ערב איידול" לתחרות בין הפלסטינים שבשטחים לבין הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל. כך הדגישה התכנית דווקא את הפיצול העמוק והשסעים המתקיימים בין תת הקבוצות השונות המרכיבות ביחד את העם הפלסטיני. 'ערב איידול' נתנה ביטוי למערכת היחסים הבין-פלסטיניים המורכבים בכלל, ובפרט ולמצבם המיוחד והאנומלי של הערבים הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל ולסבך הזהויות בו מתנהלים חיהם. הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל הם חלק מנוף התרבות הערבית במזרח התיכון, והם מושפעים מהתרבות הערבית ומשפיעים עליה. "ערב איידול" הדגישה את משבר הזהות שלהם, כאשר הבליטה מחד גיסא את זהותם הפלסטינית והערבית, ומאידך גיסא את זהותם האזרחית והשתלבותם האזרחית בישראל – זהויות המעצבות אותם כתת קבוצה של החברה הפלסטינית, בעלת מאפיינים ייחודיים ונפרדת במידה רבה מיתר הקהילות הפלסטיניות, בארץ ובפזורה.

²¹ [/http://ramallah.news/post/76715](http://ramallah.news/post/76715)